O‘ZARO SUG‘URTA JAMIYATIDA MOLIYALASHTIRISHNING FUQAROLIK-HUQUQIY MEXANIZMLARI

Pirimov Mansurali Suyun o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil izlanuvchisi “Uzbekinvest” eksport-import sug‘urta kompaniyasi” AJ Yuridik departamenti yetakchi yuriskonsulti

mansurprimov2097@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada o‘zaro sug‘urta jamiyatlarini moliyalashtirishning fuqarolik-huquqiy asoslari, moliyaviy resurslarni shakllantirish manbalari va ulardan foydalanish masalalari tahlil qilinadi. A’zolik va sug‘urta badallari, qo‘shimcha badallar, sug‘urta zaxiralari hamda investitsiya daromadlarining huquqiy tabiati yoritiladi. Xorijiy tajriba asosida milliy qonunchilikni takomillashtirishga qaratilgan takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: o‘zaro sug‘urta, sug‘urta jamiyati, moliyalashtirish, a’zolik badali, qo‘shimcha badal, sug‘urta zaxirasi, moliyaviy barqarorlik.

Аннотация: В статье анализируются гражданско-правовые основы финансирования обществ взаимного страхования, источники формирования их финансовых ресурсов и порядок их использования. Рассматриваются членские и страховые взносы, дополнительные взносы, страховые резервы и инвестиционный доход. На основе зарубежного опыта предлагаются направления совершенствования национального законодательства.

Ключевые слова: взаимное страхование, общество взаимного страхования, финансирование, членский взнос, дополнительный взнос, страховой резерв.

Abstract: The article examines the civil-law framework for financing mutual insurance societies, the sources of their financial resources and the legal rules governing their use. It focuses on membership and insurance contributions, supplementary contributions, insurance reserves and investment income. Drawing on foreign practice, it proposes ways to improve national legislation.

Keywords: mutual insurance, mutual insurance society, financing, membership contribution, supplementary contribution, insurance reserve, financial stability.

Kirish

Sug‘urta munosabatlarining rivojlanishi mulkiy manfaatlarni himoya qilishning turli tashkiliy-huquqiy shakllarini shakllantirishni talab etadi. Tijorat sug‘urtasi bilan bir qatorda, sug‘urta himoyasidan manfaatdor shaxslarning mablag‘larini umumiy maqsad yo‘lida birlashtirishga asoslangan o‘zaro sug‘urta modeli ham muhim ahamiyatga ega. Bunda a’zolar umumiy sug‘urta fondini shakllantirish orqali o‘zaro yordam va risklarni taqsimlash mexanizmini yaratadilar.

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 960-moddasi fuqarolar va yuridik shaxslarga zarur mablag‘larni o‘zaro sug‘urta jamiyatlarida birlashtirish orqali mol-mulk va boshqa mulkiy manfaatlarini o‘zaro asosda sug‘urta qilish imkonini beradi. Jamiyatning samarali faoliyati esa moliyaviy resurslarning yetarliligi, ulardan foydalanish tartibi va a’zolarning mulkiy majburiyatlari huquqiy jihatdan aniq belgilanishiga bog‘liq. Shu sababli o‘zaro sug‘urta jamiyatini moliyalashtirish masalasi fuqarolik-huquqiy tadqiqotning mustaqil yo‘nalishi sifatida ahamiyat kasb etadi[1].

1. O‘zaro sug‘urta jamiyatini moliyalashtirishning huquqiy tabiati

O‘zaro sug‘urta jamiyatini moliyalashtirish deganda jamiyatning ustavdagi vazifalarini bajarishi, a’zolarining mulkiy manfaatlarini himoya qilishi va sug‘urta

majburiyatlari bo‘yicha to‘lovlarni amalga oshirishi uchun zarur moliyaviy resurslarni shakllantirish hamda ulardan foydalanish bilan bog‘liq munosabatlar tushuniladi. Bu jarayon mablag‘larni jalb qilish bilangina cheklanmaydi; ularning huquqiy mansubligi, maqsadli ishlatilishi, hisobdorligi va a’zolar nazoratini ham qamrab oladi.

O‘zaro sug‘urtaning o‘ziga xos jihati shundaki, a’zolar bir vaqtning o‘zida sug‘urta himoyasidan manfaatdor shaxslar va jamiyat faoliyatida ishtirok etuvchi subyektlar hisoblanadi. Shu bois a’zolik badali, sug‘urta badali va qo‘shimcha badal tushunchalarini farqlash lozim. A’zolik badali jamiyatning tashkiliy xarajatlarini qoplashga, sug‘urta badali muayyan sug‘urta xavfi bo‘yicha majburiyatlarni moliyalashtirishga, qo‘shimcha badal esa zarurat tug‘ilganda yetishmayotgan resurslarni to‘ldirishga xizmat qilishi mumkin[3].

Birlashtirilgan mablag‘lar jamiyat tasarrufiga o‘tgach, ularning huquqiy rejimi, a’zo jamiyatdan chiqqanida badalning taqdiri va jamiyat tugatilganda hisob-kitob qilish tartibi qonun hamda ustavda aniq belgilanishi zarur. Bu qoidalar a’zolar va jamiyat kreditorlarining manfaatlari o‘rtasida muvozanatni ta’minlaydi.

2. Moliyalashtirish manbalari

O‘zaro sug‘urta jamiyatining asosiy moliyaviy manbai a’zolar tomonidan to‘lanadigan boshlang‘ich va davriy badallardir. Ularning miqdori sug‘urta xavfining darajasi, sug‘urta qoplamasi, shartnoma muddati, kutilayotgan zararlar va jamiyatning ma’muriy xarajatlarini hisobga olgan holda belgilanishi kerak. Badallarni hisoblash mezonlari shaffof bo‘lishi va a’zolarga oldindan ma’lum qilinishi lozim.

Qo‘shimcha badallar o‘zaro sug‘urta modelining muhim vositasi bo‘lishi mumkin. Biroq ularni undirish a’zolar uchun cheklanmagan javobgarlikni anglatmasligi kerak. Qo‘shimcha badalning yuzaga kelish asoslari, hisoblash usuli, eng yuqori miqdori, to‘lov muddati va qaror qabul qiluvchi organ jamiyat ustavida yoki qonunchilikda aniq belgilanishi lozim. Bunday aniqlik a’zolarning moliyaviy majburiyatlarini oldindan baholashiga imkon beradi.

Jamiyatning qo‘shimcha manbalari qonunchilikka zid bo‘lmagan beg‘araz tushumlar, grantlar va investitsiya faoliyatidan olingan daromadlar bo‘lishi mumkin. Vaqtincha bo‘sh mablag‘larni joylashtirishda yuqori daromadlilikdan ko‘ra mablag‘larning xavfsizligi, likvidligi va diversifikatsiyasi ustuvor bo‘lishi kerak. Qayta sug‘urta esa bevosita badal manbai bo‘lmasa-da, yirik zararlarning bir qismini boshqa sug‘urtalovchiga o‘tkazish orqali jamiyatning sof moliyaviy xavfini kamaytiradi.

3. Sug‘urta zaxiralari va moliyaviy barqarorlik

Sug‘urta zaxiralari jamiyatning mavjud va kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan sug‘urta majburiyatlarini bajarish uchun shakllantiriladigan maqsadli moliyaviy resurslardir. Ularning miqdori sug‘urta portfeli, hodisalar chastotasi, zararlarning o‘rtacha hajmi, shartnomalar muddati va kutilayotgan to‘lovlar prognoziga asoslanishi lozim. Zaxiralarni hisoblashda aktuariy baholash va risklarni tahlil qilish usullaridan foydalanish muhim.

Zaxira mablag‘larini jamiyatning kundalik ma’muriy xarajatlariga asossiz yo‘naltirish cheklanishi, ularning shakllanishi va ishlatilishi moliyaviy hisobotlarda alohida aks ettirilishi kerak. A’zolar jamiyatning moliyaviy holati, zaxiralar yetarliligi va badallardan foydalanish haqida muntazam axborot olish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Moliyaviy barqarorlik zaxiralardan tashqari aktivlar sifati, likvidlik, risklarni diversifikatsiya qilish, qayta sug‘urta va boshqaruv sifatiga ham bog‘liq[4].

4. Xorijiy tajriba va milliy qonunchilikni takomillashtirish

Yevropa Ittifoqining 2009/138/EC-sonli Solvency II direktivasi sug‘urtalovchilarning to‘lov qobiliyatini riskka asoslangan talablar orqali ta’minlashga qaratilgan. Unda o‘zaro va o‘zaro hamkorlik asosidagi sug‘urta tashkilotlarining ayrim turlari uchun o‘ziga xos yondashuvlar, jumladan o‘zgaruvchan yoki qo‘shimcha badallar bilan bog‘liq mexanizmlar nazarda tutiladi. Ushbu tajriba moliyaviy barqarorlikni faqat dastlabki badallar bilan emas,

balki oldindan belgilangan qo‘shimcha resurs jalb qilish mexanizmlari orqali ham ta’minlash mumkinligini ko‘rsatadi[5,6].

Xorijiy qoidalarni milliy tizimga aynan ko‘chirish maqsadga muvofiq emas. Biroq riskka asoslangan nazorat, zaxiralar yetarliligi, moliyaviy shaffoflik va a’zolar manfaatlarini himoya qilishga oid yondashuvlardan foydalanish mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 960-moddasi o‘zaro sug‘urtaning umumiy asoslarini belgilaydi, lekin moliyalashtirish manbalari, qo‘shimcha badallar va zaxiralarning huquqiy rejimini yanada batafsil tartibga solish ehtiyoji mavjud[1].

Shu munosabat bilan, birinchidan, o‘zaro sug‘urta jamiyatining moliyaviy resurslari manbalarini qonunchilikda tizimli belgilash; ikkinchidan, a’zolik, sug‘urta va qo‘shimcha badallarning huquqiy tabiatini farqlash; uchinchidan, qo‘shimcha badal undirishning asoslari, chegarasi va tartibini mustahkamlash; to‘rtinchidan, sug‘urta zaxiralarini shakllantirish va ulardan foydalanishning minimal talablarini belgilash; beshinchidan, a’zolarning moliyaviy hisobotlar bilan tanishish va jamiyat mablag‘laridan foydalanish ustidan nazorat qilish huquqlarini kuchaytirish taklif etiladi.

Xulosa

O‘zaro sug‘urta jamiyatini moliyalashtirish uning fuqarolik-huquqiy maqomi, a’zolik munosabatlari va sug‘urta majburiyatlari bilan uzviy bog‘liq kompleks mexanizmdir. Uning samaradorligi a’zolik va sug‘urta badallarining asosli belgilanishi, qo‘shimcha badallar mexanizmining huquqiy aniqligi, sug‘urta zaxiralarining yetarliligi hamda moliyaviy shaffoflikka bog‘liq.

Muallifning fikricha, milliy qonunchilikda qo‘shimcha badal undirishning aniq shartlari va chegaralarini, zaxiralardan maqsadli foydalanish talablarini hamda a’zolarning axborot olish huquqlarini mustahkamlash lozim. Bunday yondashuv jamiyatning to‘lov qobiliyatini mustahkamlash bilan birga, a’zolarning mulkiy manfaatlarini ham himoya qiladi. O‘zaro sug‘urta jamiyatini moliyalashtirishning huquqiy modeli a’zolarning

majburiyatlari aniqligi, mablag‘lardan maqsadli foydalanish va samarali nazorat tamoyillariga asoslanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. Ikkinchi qism. 960-modda. https://lex.uz/acts/180550
2. O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 23-noyabrdagi O‘RQ-730-son «Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida»gi Qonuni. https://lex.uz/docs/5739117
3. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 (Solvency II). Official Journal of the European Union, L 335, 17.12.2009.
4. International Cooperative and Mutual Insurance Federation (ICMIF). Publications and resources. https://www.icmif.org/
5. OECD. Insurance and Private Pensions. https://www.oecd.org/finance/insurance/